

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗЕМЉА,

12827

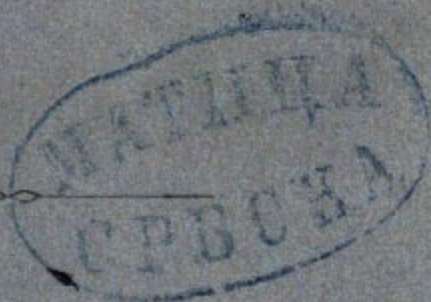
ИЛИ

~~12826~~

12828

КОЈОЈ ЖИВИМО.

ПОУЧНА И ЗАБАВНА КЊИЖИЦА ЗА ОДРАСЛИЈУ ДЕЦУ
И МУШКУ И ЖЕНСКУ.

У БЕОГРАДУ,

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

—
1866.

P19 CP II 733.1

~~P19 201~~

P II 267

P 19 Ср II 733. 1

Валерије Ј. Јанковић

ЗЕМЉА,

БИБЛИОТЕКА
МАТИЦЕ СРПСКЕ

НА

~~12827~~

~~12826~~

КОЈОЈ ЖИВИМО.

12828

ПОУЧНА И ЗАБАВНА КЊИЖИЦА ЗА ОДРАСЛИЈУ ДЕЦУ
И МУШКУ И ЖЕНСКУ.

J. J. J.

У БЕОГРАДУ,
У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРНИЈИ

1866.

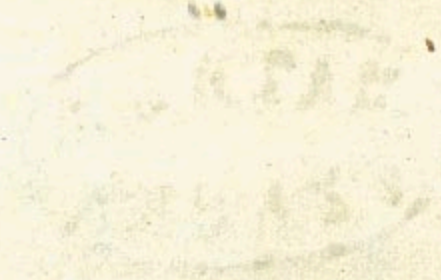
38M.P.A.

ROTOR JERBMMO

15827
15828
15829

UNITED STATES DEPARTMENT OF AGRICULTURE

WASHINGTON, D. C.

[Handwritten signature]

7. BEOTIATA

STATIONER'S MARK

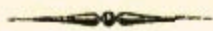
1888

ЗЕМЉА, НА КОЈОЈ ЖИВИМО.

Само од ваљане деце постају ваљани
људи. Чинимо, колико можемо, да су
нам деца ваљана.

У овој се књижици базује, како само може бити просто, све, што ваља знати о земној кугли, на којој живимо, и намењено, је да буде и забава и наука одраслијој деци и мушкој и и женској, па било то у школи, било да код куће имају своје учитеље.

Одмах, како учитељ почне з децом читати ову књигу, треба да има при руци велики земљовид, где ће бити нацртана наша земља, и после земну куглу (глоб), како ће моћи све показати и боље објаснити, што узговори. Тако ће се видети, како које дете разуме, и како памти.

Убогого сего человека...
...и вдова и дети...
...и вдова и дети...
...и вдова и дети...

...и вдова и дети...
...и вдова и дети...
...и вдова и дети...
...и вдова и дети...

ГДЕ ЈЕ ШТА?

на страни:

1. Земља 1
2. Појаси земни
3. О острвима, тврдој земљи, језерима, рекама и т. д. .
4. Горе
5. Ноћ и дан
6. Северни крајеви
7. Како се китови лове
8. Жарки појаси (тропи).
9. Буре, земљотреси и ватромете
10. Дељеви света

—

TAB LE IIIA?

NO. 10000

- 1. ...
- 2. ...
- 3. ...
- 4. ...
- 5. ...
- 6. ...
- 7. ...
- 8. ...
- 9. ...
- 10. ...

...

1.

ЗЕМЉА

на којој живимо.

Ја знам да ви сви радо слушате припо-
ветке о стварима, о којима до сада још ни-
шта чули нисте. За вас је нов свет и само село,
до кога немате више проћи него пет или шест
сахата; и за вас не би било веће радости, него
да вас ко год рано у јутру позове да изиђете
с њим да се прођете, па том приликом да вам
што ново покаже, на пример какву цркву, град
или кућу какву. Ту се не би ни едан међу вама
нашао, који би рекао: „Ја нећу да идем, мени
је милије да останем код куће.“ Да могу, радо
бих вас повео далеко преко мора и земаља;
али то не могу. И сам знам само мали део наше
земље, и оно, што је на њој, а тешко да ће и
бити прилике да још више што сазнам; па опет,
каква је то голема радост била за мене да ви-
дим та чуда светска и на овом малом комаду
земље, који сам обишао! Доиста је то радост
за човека, кад има прилике да све види сво-

јим очима. Али кад тога није, мило му је и кад чита или слуша што о ономе, што се у свету необично збива. После је и то не мала радост за свакога, кад може другоме, а особито вама децо приповедати, какав је овај свет на коме живимо, и како свуда на њему наилазимо на знаке милости и силе преблагога творца свога.

Ја ћу овај дивни свет да назовем куглом, на којој живимо.“ А за што *куглом*? За то, што свет овај по своме облику са свим наличи на куглу, јабуку или наранчу; па ма како равне да изгледају ливаде и пољане на њему. Свет је овај округао, и то не само округао и раван као цванцик или овај земљовид, на коме је земља наша у округу нацртана, и који ви сви хоћете тако жељно да видите, него је и дебео и пун, као каква напуњена лопта. Узмите нож, па расеците наранчу или јабуку, па ћете видети, да оне нису празне и шупље, него нечим напуњене, пуне сока, мяса или језгре. Колико далеко уђосмо унутра у земљу нашу, то је не нађосмо нигде да је шупља, него пуна најкориснијих ствари. Ваља да знате, да смо ми још једнако тако далеко од средине земље наше, да не знамо никако казати, је ли она може бити шупља у својој средини; али докле људи до данас допреше, наиђоше свуда на нешто, па било то камење, стене, руде, вода или што друго. Кад копате у својој башчи, то улазите само

нешто мало у земну куглу; а кад бисте копали баш и много дубље, то не бисте ништа више знали, него, какве су ствари скривене у вашем малом комаду земље. Ту ћете наићи на песак и камење, а под њима често на иловачу; али у неким крајевима Србије нашли бисте под земном кором и гвожђа, бакра, сребра и злата. По другим опет крајевима има и угљена; под њим ћете можда наићи таван тврдог камена, после опет угљен, иза њега пешчано камење, а после таван каменог угљена. Из тога видите, да су у неким крајевима под земном кором (у колико моглоше људи под њу допрети) са свим друге ствари, него су по другим крајевима. Али код свега тога, опет има некога реда и закона; јер свуда, најдубљи таван, до кога људи моглоше допрети; састављен је из најтврђег камена, премда се на неким местима камен овај уздиже и изилази по врх земље. На њему је озго, као последњи таван, мека земља, она иста, на којој нам роди зелен и вариво наше.

Већ сам вам казао, да човек није могао до данас никако да допре до средсреде земље. О колико стотина, или правије да кажем, колико хиљада миља раздвајају нас од ње! До средине јабуке или наранче лако нам је доћи. Земљу нашу у дубину не знамо даље, него тек од прилике на једну миљу. Али ја видим, да се неки од вас још једнако чуде, што ја свет овај

зовем куглом, па би ме радо запитали за што то чиним? Да земља наша није округла као каква лопта, то ми реците, како би лађа, која плови једним правцем по читаве дане и месеце, могла на послетку вратити се опет на оно исто место, са кога се кренула. Да кажемо на пример, да хоћете да путујете у које место, које од вас на десно, па да вам ко каже, да држите једнако лево, ако желите доспети куда сте намерили, ви му не бисте веровали, па опет је цела истина, да многе лађе идоше увек на лево, па дођоше на послетку у земљу, која десно лежи.

(Ово ваља објаснити на каквој кугли или земљовиднику (глобусу).

Ево ћу ја сад да вам покажем онај облик земље, који се зове земљовидом. Али пре него почнете овај земљовид разгледати, ваља да помислите, да листак хартије или комад платна не може изгледати као каква округла напуњена лопта; за то ваља да себи замислите у место овога земљовида половину наранче, коју сте са свим издубили, стањили и после на равно раширили на какву хартију.

(Учитељ треба сада да изнесе земљовид, и да покаже границе земљи и води.)

Сва страна земне кугле, за разлику од друге стране, зове се западна половина кугле, а земља коју видите како се на њој простире, зове

се Америка, и чини један део од пет великих делова света.

Друга страна земље је источна половина кугле, на којој су остале четири велике земље или четири делова света: Европа, Азија, Африка и Австралија, која се зове и Полинесија, што ће рећи свет острвски.

Сада погледајте само како је грдан део наше земље покривен водом. Мора су далеко више него земље. Је ли тако на век било, не умем вам казати; али толико се зна, да су земља и вода једно з другим често мењала своја места. И то је цела истина, да су грдни простори земље, који су сада плодни и сухи, били у прастара времена дно морско.

Погледајте још један пут на овај земљовид; на горњем крају полукугле видите много више земље него на доњем. Земља допире горе чак до вршка, а на доњој страни све је покривено морем. Овај најдоњи крај зове се јужни пол; на њему се на век шире грдна ледена поља, да им пространству краја нема; те с тога лађе никад и немогоше далеко доћи; па за то врло мало знамо о овоме полу. Горњи супротни крај зове се северни пол; и на њему има много леда, али ни близу не онолико, колико на јужном полу.

А од куд долазе та имена северни и јужни пол? На сваком земљовиду наћи ћете горе север, доле југ, к десне стране исток, а с леве

запад. Ви сад сигурно желите знати, како ћете наћи те различите стране кад сте на пољу. Ево бако. Где сунце изилази, то је на век исток; кад садо пружите десну руку према истоку, т. ј. према страни где се сунце рађа, то онда имате на лево запад, т. ј. страну где сунце залази, пред вама је север, а за вама југ. Ноћу, кад звезде сјају, још ћете се лакше разабрати, јер ће вам сваки знати показати звезду северницу, која стоји управо на северу. Ту звезду зову у нас неки и *станицом*, ваљда за то, што су увежбали, да се она једина никуд не помиче, по вазда стоји на једном месту, а све друге као да иду око ње. Кад сада погледамо на земљовид, који је управо пред нама, то можемо увек узети да гледимо на север, з десне стране на земљовиду имамо исток, а с леве запад.

2.

Земни појасеви.

Сада погледајте ову велику црну куглу, која је пред вама на столу. Добро је гледајте како ћете је после моћи упоредити са земљовидом. Ја сам управо кроз куглу провукао жицу; горњи крај њен показује нам северни пол, а доњи јужни пол. Около кугле у једној даљини од се-

верног и јужног пола повукао сам црвену црту, која нам потпуно показује средину и по томе дакле дели земну куглу на две поле. На земљовиду овде наћи ћете ту исту црту, само ваља да помислите на разлику, што је земљовид раван, а кугла пуна и округла. Већ сам вам казао који су крајеви земље најхладнији, сада ми остаје да вам кажем и који су најтоплији; ево њих с једне и друге стране црвене црте. Добро ће бити да дамо какво име тој црвеној црти, и ја ћу да је назовем *екватором*. Кажите ту реч једно за другим и два и три пута, тако ћете је боље запамтити, јер ни која друга ствар не зове се више тако. Тако дакле земља је подељена на две равне половине, једна је на северној страни екватора, а друга на јужној страни. Ја ћу сад да повучем две беле црте у једнакој даљини од екватора, једну горе а другу доле; оне чине границу обојим просторима. Северна црта зове се рачји обртник, а јужна козорошки обртник. Море и земља што лежи међу обема тим цртама или круговима зову се тропки а и жарки земни појас. Ево видите, велики део Азије, Африке и јужне Америке у том је појасу. Али не треба да помислите, да ћете одмах прећи из топлоте у хладноћу, чим прећете преко ових црта. Долазите ли са југа или севера све ближе овим појасима, то ћете долазити у све већу и већу топлину.

Осим та два жарка појаса има још четири друга, који су зову умерени и хладни појаси. Њих можете одмах видети на земљовиду. Два хладна појаса означена су на мојој земној кугли двема плавим цртама, које се зову северни кругови. Све што је међу тима цртама и полима, зове се северни и јужни хладни појас. Али како да назовемо просторе, који су међу хладним и топлим појасом? У тима је земљама истина близу хладног појаса хладно, а близу жарког појаса врло топло, али како топлота мало по мало прелази у хладноћу, то се ти простори зову умерени појаси. Свега дакле има пет појаса, жарки, овде у средини на екватору, оба хладна горе и доле на земљовиду. Умерени су овде међу хладним и жарким појасам. Сад ћете се моћи и сами довити, зашто је северни ветар хладнији од јужног, и за што лекари шаљу тако често на југ слабе људе, и оне, који пате од сухе болести. Север душе од хладних ледених северних крајева; али што ближе идемо к југу, то више осећамо топли зрак средњег земног појаса. Но помислите сад да живимо на јужној страни од екватора у место на северној, то бисте онда морали путовати на север, кад бисте хтели доћи у топлије земље, тамо бисте били ближе красном топлим зраку неба екваторског; а кад бисте се упутили на југ, то бисте дошли у хладнији појас.

3.

**О острвима, тврдој земљи, језерима
рекама и т. д.**

Рад бих био знати, да ли ви знате шта је то острво? Земља, са свим водом опкољена. Дабоме да има великих и малих острва. У опште ми узимамо да је друго тврда земља, а друго острво, премда је то неправо, јер источна и западна тврда земља нису ништа друго, него два велика острва — вода их са свим опкољује. Кад кажемо тврда земља, ту ваља да помислимо на велику просторију земље, која је опет са другом којом грдном просторијом земље спојена и нигде их море не раздваја, н. п. Африку би скоро требало назвати острвом. На северу је средоземно море, на западу атлантско, на југу јужно и индијско море, на истоку црвено море, које би се могло лако саставити са средоземним, кад не би оба грдна земаљска дела Азију и Африку спајао узани земљани мост, који се зове суецка земљоузина.

(То све ваља показати на земљовиду.)

Сад погледајте на западну половину кугле, и помислите да је просечен овај узани простор земље, који се зове земљоузина или истам панамски, то би онда северна и јужна Америка

биле два острва. Али како земљоузина спаја и једно и друго, то морамо обадвоје назвати контингентом или тврдом земљом.

Највеће острво са које знамо јесте Австралија или Полинезија, која се и зове свет из острва, јер велико ово острво опкољено је небројеним мањим. Али шта ћете ми рећи, кад вам кажем, да већину тих острва начинише мале животиње? Острва у океану саградише црвићи! Чудно се доиста чини, па опет је тако. Ми знамо, а путници нам рекоше што својим очима видеше, да још и данас нова острва ничу и расту. Животињица, која тако људима земље гради, зове се кораљ (мерђан). Ви сте за цело сви видели мерђане, од којих се граде онако дивни навратници. Те мерђане саградише црвићи, којих има и великих и малих и различитога облика, али сви су у мору. Најобичнија врста од њих звездастог је изгледа и мерђани су јој угасите боје. Ја знам врло добро, да је вама сада чудно, како могу тако мале животиње саградити тако велика дела. Као што пуж сагради себи своју кућу, тако и сваки црвић сагради мали тврди станак, и пошто њих више милиона наслажу станове своје једно на друго, то изиђе напослетку и читаво стење. Колико знамо, они на нижу увек мале станове своје ма на каквој стени, која је дубоко под водом. Тако се уздигне спрат над спратом и она све више раз-

мичу стену на све стране. Уздигне ли се та стена, што се зове *гребен од мерђана*, тако високо, да је морска вода на век не покрива, то мерђани престану даље зидати. Кад вода јако нарасте, онда се гребен из воде не види, и зато је лађама опасан. Море је поред такве гребени обично врло дубоко и мирно, и тако се више красних бродова разбило о оштре вршкове њене, јер лађари и путници безбрижно се одмараху и можда сневаху о својој домовини не слутећи ни о каквој погибији.

Векови треба да протеку, док ове мале животињице, што се једва виде, доврше дела своја. Али како су ова онда дивна, како благословена! Јер ако се кад и кад и разбије по који брод о пусте ове гребени, те по који живот човечији и угине, али управо из тог стења изиђу и плодна острва, која на земљи својој изхране хиљадама људи и животиња. Јер ви још не знате какве се промене учине од ових острва, пошто се једном уздигну изнад мора. Неко време можда стоје као пусто голо стење; нити је на њима каквог дрвета нити друге које зелене биљке; али мало по мало нанесе вода и песак и земљу. Које ветар, које таласи донесу различно семење, морске тице начине себи гнезда по кршевима, мали жбунови прорасту; вита кокосова палма узвије се на високо, те још из далека мами к себи лађе. Путници, који бише

на таким острвима, не могу да се на приповедају, како је на њима плодна земља, и како красна дрвета расту, премда има и таквих, која су још пушта и на њима, осим морских тица, нико више не станује.

Али не треба сад да мислите, да су сва острва постала из ових животињица мерђана, и да је на свима тако благ зрак и обилатост у биљу, као на тима, о којима приповедах. На против, већи део острва постао је са свим другојачије, и на многима је врло оштар зрак и тако неплодна земља, да се њихови становници једва захранити могу. Па опет, кад све оскудице, мила им је њихова домовина и не би је дали ни за коју ма колико лепшу земљу.

Ево н. п. овде у атлантском океану читава гомила из острва, која се зову острва шотска. Највише њих су мала острва са стрменим кршним обалама, које се из мора у висину дижу, Око њих море је врло бурно, и таласи се са великим шумом ломе о њихове брегове, те за то не може се често за дуго да оде с једног острва на друго. С тога су острвљани често као у тавници на својим острвима, нити им што друго долази до ушију осим громовите хуке таласа и брика морских тица. Али није још ни то све, што јадни острвљани морају патити. Патња њихова расте и с тога, што на острвима врло слабо успева храна и трава. Па опет јадни станов-

ници љубе земљу своју, у којој су се родили, нити они желе другог завичаја, само кад се могу хлебом захранити. На некоме од тих малих острва живи често само једна породица, и за то власнику његовом, који станује на ком већем острву, даје годишње у име кирије перје, рибију маст и јаја морских тица, које још чине једино богатство острва. Тица има страхота много. По кршевима, који се дижу из мора, тако су начичкана тичија гњезда, да човек не може борачити, а да на јаје не стане. Па опет до многих од тих драгоцених гњезда једва се може доћи са највећом погибијом, јер некоје морске тице праве своја гњезда по врлетима, које у мору стрменито стоје као какав зид, те им не можеш друкчије приступити, већ се на конопцу мораш спустити до стеновитих шиљака, на којима су гњезда тичија.

Има једно мало острво, које се зове св. Килда. Оно је управо стена, што се извила у средини атлантског мора. На њему је мало становника и сав им је посао што куце јаја и перје. Тиме се баве још од ране своје младости, те за то доцније и не знају за страх у своме и трудном и тако опасном послу. Они се тако навикну, да слободно смеју гледати на земљу са највиших кршних врхова, а да их не ухвати невестица.

Крш је по неки пут тако стрменит, да је једва наћи каквог шиљка, на коме би човек ногом могао стати, Ту онда ловцима, кад хоће да дођу до гнезда, не остаје друго, него да у врх крша притврде конопац, или га даду коме да га придржи, а сами се или њиме опашу, или се просто на рукама по њему спусте. Дабоме да такав конопац мора бити врло јак и добро израђен, и сиромашним Килдајцима тако је драгоцен, да у њихових девојака вреди добар конопац као красан мираз. Њега граде сами Килдајци од кравље или овчије коже а кад што и од вуне са крављег репа. Али кад се тичар тако по конопцу спушта, није ту само та погибија, што се може доле стрмекнути, него још има и врло дивљих и снажних тица, које хоће да бране своје младе, па се често догађало, да маторке нападале на тичије хајдуке.

За то се ловци обично наоружају штапом, коме горњи крај окују гвозденим и за оштрљеним врњом, те се тице нањ набоду, чим полете бесно на ловца. Тако се опрости те погибија; али какав ужас мора понасти човека, кад помисли, како је ловцу висити о танком конопцу изнад провалије, која у дубину може имати до 100 и више стопа, или изнад бурног мора, где јадник, кад би се само омакнуо и пао, угрувао би се о небројене оштре стеновите шиљке.

Килдајац се бори са свом то м погибијом само да себи живот одржи.

Има више више приповедака, које казују како су ловци били у ужасној погибији и како су се спасли. Ти су приповетке истините, ма како да се чине чудне, и вредно их је знати. Ја ћу вам ево једну да приповедим.

Килдајац, неки, тичар, пође једном на обичан свој посао. Он не опаше конопац око себе, него га узме око руке и пошто други крај притврди за колац, који беше ударио у врх стене, спусти се далеко у дубину. Ту наиђе на небројене тице, и пошто беше тврдо стао на један један крај од стене, покупи сва гнезда око себе. После тога успужа се до једног места, где је камењак био издубљен, и сада је стена над главом ловчевом стајала као каква стреха. Ја сам већ казао, да му је конопац био притврђен само за руку. Кад је јадник мислио да зањ нема погибије, и поче тражити тице и јаја, заборави конопац, и овај му се измакне из руке; и како је стена над оним местом, на коме он стајаше, била јако испупчена, то није могао конопац нибако домашити. Конопац му висаше пред очима; од њега до конопца ако је стопа даљине била, па опет немогаше га дохватити; и несрећник на уском краичку стене би сам и остављен од свега света. Али и да сви острвљани ту беху, опет му нико не би могао помоћи.

Како ли се јадник тужно осврташе за конопцем, како ли разбијаше главу, не би ли се само довио, како да дође до њега. На један пут као да му засијну срећна мисао; погледа за конопцем — да, још је било једног пута, којим се могаше спасти, али само једног јединог.

Да скочи са стене и у скоку да се ухвати уже! Не послужи лига срећа, то би јадник раздрузгао се о врбасте стене, које идоше у дубину од више стотина стопа. Али он прибере снагу: Богу се помоли из све душе своје; после тога скочи, срећно ухвати конопац и спасе се.

Перје и паперје многих морских тица од велике је вредности, особито паперје од северне гуске, за које се за оку плаћа до десет талира. Северне гуске праве своја гнезда на земљи, и на шотским острвима има их много. Кад гуска излеже јаја, она онда чупа меко перје, што се зове паперје, те њиме јаја покрива. Ловци знају да гуска свако непокривено јаје на ново покрије, те с тога и узимају паперје с јаја.

Свака гуска у време лежања јаја да по литру паперја, а то би вам се много учинило, кад би сте само видели, како се са мало паперја грдна торба напуни. Оно се узима у јастуке и перине, и врло је меко и удесно за почивање. Висте сигурно видели јато дивљих гусака кад лети. Оне се обично нанижу у облику латинског слова V, и доцне о јесени одлећу у крајеве,

где има бара и ритова; а доцније одлазе на север, где одхрањују своје младе.

Врло често има ових животиња још на једном острву, које је далеко северније од шотских. Име му је Исланд, и доиста је вредно знати о њему што више. И ако је ово острво здраво далеко од тврде земље и зиме су на њему дуге и сурове, то је опет малени народ његов врло вешт и образован. Исландци имају својих школа, у којима се уче читати и писати, а и свето писмо са још многим другим књигама превели су на свој матерњи језик. Њихово је одело врло zgodно, красно и врло богато; само што им жене носе укоснике са свим неспретне те их руже.

У опште је народ на Исланду далеко ученији него ма који други по острвима, која исто тако северно леже, па ако и има још много сиромашних Исландаца, којима домазлук није у најбољем реду, опет их је више, који живе са свим уредно. Становници овога острва воде различну трговину са страним народима разошиљући суху рибу, овнујско и говеђе месо, младо масло, дој, паперје од северних гусака, перје, а особито одело од лисичије и овчије коже; са стране пак набављају себи дрва за грађу, гвоздсну робу, хлеб, вино, јака пића, со и платно. На Исланду зрач негодан, не са хладноће, колико са променљивости. У сред зиме наиђе на један пут југовина, а лети опет мраз и

зима. Та хладноћа лети долази нарочито од грдних ледених санта, што се зову ледена острва, које лети донесе вода из северних мора па ове не само да разхладе врак, него на себи донесу још и беле медведе, што су право мучење јадним Исландцима, да их се једва опростити могу. Али још има нешто на Исланду, што је вредно знати, и што ћу вам одмах приповедити.

И ако је острво ово тако далеко на северу и готово у самом леду, опет има на себи извора, у којима кључа вода и бије у висину високо као кућа. Има и других земаља, која имају своје вреле изворе, само што ови нису тако врели као исландски. На Исланду је још једно чудо природе, а то је ватрометна гора Хекла. Али о њој ћу вам другом приликом приповедити што више.

Сад за цело сви знате шта је острво, а ја ћу вам још некоје речи објаснити, које ћемо доцније чешће спотињати; н. пр. *пролаз* или *узина морска*. Тако се зове море на оним местима, где су две земље једна према другој тако на близу, да море јако сужују. То ћете н. пр. наћи између Европе и Африке, где тече средоземно море. Кад сте на овом мору, па хоћете да прећете у велики Оцеан, то морате прво проћи кроз узани водени пролаз. На једној страни

тога пролаза је Гибралтар, који долази у нај-
јаче тврђаве, што их Енгалеска има; на дру-
гој страни је обала африканска, и пролаз или
узина морска, коју чине ове две обале, зове се
узина гибралтарска. налик је на ту водену узин-
у и она између Енгалеске и Француске, што
се зове канал. *Залив* је онде, где је обала из-
дубљена као полумесец.

Ту дакле обухвата земља море са три стра-
не, и по томе лако можете помислити, како
морске буре ништа не могу наудити лађама,
које су у таквим заливима.

Главина се зове, кад обала улази далеко у
море једним шиљком својим.

Морски таласи силовито се ломе о ове шиљ-
ке, и лађе су често у највећој погнобији, кад их
ветрови стерају близу ка главинама. Ја ћу
вам на земљовиду показати једну главину. То
је најјужнији крај од Африке и зове се *глави-
на добре надежде*. Друга је главина ево овде
на врбу западног света, која се зове главина
Хорн.

А знате ли шта мислим кад кажем *приморје*?
Ви знате да се крајеви покрај река зову *оба-
лама*; а обале морске зову се *приморја*. Катшто
је *приморје* са свим равно; на неким местима
опет катшто је и *стрменито*, јер се земља из
мора високо уздиже.

Сад вам морам још казати и шта је море. *Море* се зове дубока слана вода, а велико море зове се *Оцеан*. *Језера* се од мора тиме разликују, што су са свију страна опкољена земљом и што је у њима вода обично слатка.

Треба ли још да вам кажем шта је *река*? Све реке на свету, па и највеће, на извору су врло малене. Оне извиру из земље као какав мали млаз, те теку често на далеко, а нити се чују ни виде. Мало по мало удруже им се више малих потока, те с њима постану веће; после дође још више малих и великих река, и на ско-ро зашупти огромна широка река, која не пре-стане пре, док се не смеша с морем. На остр-вима су реке ретко велике, јер су ту малени простори, које ваља да пређу до утока свога у море. Најдужа река, за коју се зна, јесте Мисисипи у Америци; у Азији је највећа река Јанчеканг; у Африци Нигар, а у Европи Волга. Нама је и Сава велика вода, а како ли је ма-лена и премалена, кад је успоредимо са осталим рекама!

4.

Г о р е.

Може бити ви још не знате да се *горама* зову више брегова, који су спојени једно з другим, да је *долина* просторија међу бреговима и горама, а *равница* да је раван простор земље.

На земљовиду наћи ћете нацртане брегове, који су највиши на свету, а уз њих и друге мање. Наивиши брегови на свету јесу у Азији, па после долазе брегови у Америци.

1. Давалагир у Азији. 2. Невадо де Сората у Америци. 3. Чимборасо у Америци. 4. Арат у Азији. 5. Монблан у Европи. 6. Егмонт у новом Холанду. 7. Атлас у Африци. 8. Копоник у Србији. 9. Шнекопе у Немачкој и 10. Ртањ у Србији.

Горе су од особите вредности за човека, што у недру своме крију различне руде, од којих имамо неисказане користи. *Гвожђа*, које нам је од преке потребе, и *бакра* има много и у нашој Европи, и људи ископаваху и једно и друго још у прастаро доба. *Злата* и *сребра*, најдрагоценијх и најплеменитијих руда, било је од искони у нас врло мало, а од њих знамо да се граде сјајни новац и красни накити. С

тога, што их тако мало би, и зарадова се свет, кад их оно у *Анденима*, ланцу од брегова који се протежу броз Америку, нађоше на неким местима тако много, како до онда још нигде. У јужној Америци н. пр. управо на оном месту; где је саграђен град Потоза, има читавих рудника од сребра. Немојте како помислити, кад се земља прекопава, као кад ви копате у својој башчи, да се ту долази одмах до сребра у чистим комадима, из којих се одмах могу новци ковати. Све су готово руде, кад се нађу, помешане са другим честицама, које нису ни од какве вредности. Док човек до руда у дубини земље дође, стане га врло велика трошка. Дабогме онако, како људи чинише, који у почетку себи присвојише благо јужне Америке, није стало многа трошка; али они упропастише и поубијаше силу божју људи. Они приморавашу јадне полудивље урођенике у новооткривеним земљама да раде за њих, па их мучише као нељуди. Па како ти послови у сребрним рудницима у дубини земље јако руше здравље човечије, тако и умираху јадна ова створења све гомилама, а многи се опет разболеше и посташе богаљи, да за целог живота свога већ не беху ни за какву радњу.

Град Потоза лежи врло високо, и ако је сазидаан под брегом, који се зове *сребрни брег*, за то, што има у себи страшно много сребра.

Власници од рудника саградише себи ту и куће, па ту и живеше, како ће само моћи што боље пазити на своје раденике. Мени се чини да је живот и самих тих власника био јадан и чемеран. Сребрни брег са свијим грудним шупљинама био им је на век пред очима, а још грудније жеље мучише их да дођу до блага, које би сакривено у њему. То им је била једина брига, докле јадни урођеници скапаваху од напрезања по рудницима, а да за кога, већ за туђинце, који имадоше праву за се само зато, што бише јачи.

Андени су грудан ланац од брегова, који се протеже чак од најјужнијег краја у Америци па све на горе до севера, са, многим врвовима, који су на век покривени снегом. Али кад бисте се нешто попели на њих, то се може бити не бисте тако јако зачудили њиховој висини, колико на висини кога европског брега. У средини Европе има једна мала земља, у којој ћете наћи далеко више ствари и дивнијих да их човек зна. У њој су све сами високи брегови и дубоке долине, па и у сред лета кад сунце најтоплије по долинама огреје на врвовима од брегова снег једнако стоји. Грудна ледена поља, што се зову ледњаци (глечари) блистају се на сунцу међу бреговима. — Та земља је Швајцарска.

Ко хоће да се диви чудесима, која преблаги Бог сатвори, тај ваља да дође у ову красну земљу. Али за људе, који живе међу овим дивним бреговима, има доста погибије, и оне им срца њихова пуне страхом пред законима природе.

Најбоље ће бити да вам опишем једну слику или малу појаву, што се зове *диорама*, и коју видех у неком великом граду. Из мога казивања ћете видети шта се кад и кад догађа у красној земљи Швајцарској. Слика или диорама, коју гледах, била је толика, да је покривала целу страну једне собе. У осталом простору седеше гледаоци. У соби је био навалице мрак начињен, тако, да ми око себе ништа не видесмо.

Али треба да знате, да ово није била слика, какве обично виђамо о зиду у оквирима. Већ је била тако намештена, да је светлост кад и кад јасније засинула и да се чинило, да се димњаци по кућама пуше. Сад на један пут зазујаше из слике различни гласови, баш као да би то све истинско било. Ми видесмо пред собом неки град у Швајцарској, у дубокој долини; око њега беху високе планине. Изнад кућа подизаше се црквена кула, по прозорима се виђаше светлост од свећа, која падаше на неко тихо зелено језеро. Напред у слици виде-ла се ковачница; из ње се уздизаше дим и ватра гораше јасно на огњишту. Вече је било.

По врлетима и врџовима од брегова био је снег нагомилан. У оним крајевима често се једва што од неба види, јер се брегови са свију страна дижу тако високо, да становници, кад су дани најкраћи, готово и не виде сунца по долинама.

Ми ћутасмо и гледасмо преда се на чудесну слику, која се мало по мало измењиваше. Светлост од свећа биваше све блеђа, по небу се мрак хваташе и ноћ се спусти. Зачусмо неки шум, као оно кад ће буре бити, и слика тако помрча, као зрак напуњен снегом и тучом. Сада поче снег вејати, и то све јаче и јаче док се на послетку грдна гомила снега с једне стране планине не сваља. Не могосмо базати куда се била сваљала, али се толико видело, да је малени град био у великој невољи; јер на један пут засја светлост на кули, звоно поче ударати наопако, и по гласу као да се опажаше, као да га вуче слаба рука, која дрхташе од страха. Међу тим на скоро умукне и оно, светлост се угаси и опет све поста мркла тама.

Тако сећасмо неколико трепутака не видећи пред собом ништа до помрчине, кад после поће мало по мало свитати по врховима од брегова. — Брег за брегом забели и заче се одевати ружичном светлошћу. На послетку забели и дан и ограну јарко сунце и ми на ново погледасмо на слику. — Али имадосмо шта и видети! Како

се све беше изменило! Шта се учини од маленога града. Ни да би се једна кућица видеда, нити гласак какав чуо. Језера беше нестало и у маленој долиници ниси могао ништа друго видети до само грдне гомиле снега. Красни и весели градић нестале, као да га никад није ни било, и из снега, као гроба каквог, дизаше се још само крст од куле.

Не могу вам изказати како нас је то све ожалостило. Ми истина гледасмо само слику, али сви знађасмо врло добро, да се такве ствари доиста догађају у Швајцарској, па се морадосмо сневеселити кад се сетисмо јадних становника, који синоћ још живо радеше, а сада лежаху мртви под читавим бреговима од снега.

Ја сам још пређе слушао приповетке, како снег завеје или се са брегова сваља и претрпа читаве градове у Швајцарској, али не могох веровати, докле ове слике не видех. — Немојте како да помислите, да се оваке несреће догађају често. Хвала Богу, оне су ретке, али с тога, што су тако ужасне, дуго се памте. И у Швајцарској има места, где човек може живети мирно и безбрижно као и по другим земљама.

Већ сам вам говорио о леду по неким крајевима у Швајцарској. И то је врло знаменито. Те ледене санте по долинама, које се зову ледњаци, сваке године или нарасту, или се смање. У опште постају оне од снега, који се сваља

са виших брегова и после замрзне. Ледњаци тако изгледају, као кад би се усколебано море на један пут смрзло. По њима и преко и уздуж стоје дубоки процени, који су у толико опаснији, што их човек увек не опажа, јер су катшто покривени снегом, који је само у пола замрзнут, те се под погама одмах провали, чим ко год преко њега пође. Има путника, који се пењу до ових ледњака или из радозналости, или што милују чуда природе; они онда узму себи обично вођа, који крајеве те познаје. Један пут се догоди те се кукавни неки вођ превари и пређе преко таквог процена, али одмах и пропадне. Дружина му се у залуд труђаше да га спасе, и она га већ била и прежалила, кад после три сахата од прилике пред њу искрисне, и то на са свим другом месту. Из тога видите, да су такви процени често једно з другим скончани. На ледњацима се често чује као грмљавина, а то долази од хуке, са којом са срдне гомиле снега са брегова одроњују. Грмљавина та чује се на далеко, па како се обдија од брега на брег, то се разлеже по много пути у одјецима, док се после све слабија и слабија не изгуби. Највиши европски брег јест Монблан (бели брег) у Швајцарској. Из бела света долазе путници те му се диве, а неки бома не поплашише се од његових снегова и узилашише нањ. Томе је сада већ више година, како се цела дружина

саставила била да се на њега пење. Прву ноћ преноћи на неком брегу, који вођаше на Монблан. Али сутра дан, пре него дођоже до врха, камо желеше, стропошта се један од њих у неки дубоки процеп, о којима сам вам већ приповедан, и осталима би мука на празно да га спасу; препадну се и натраг врате.

Други алписки брег јест Св. Бернхард. Ово ће бити на свету највиши брег, на коме људи живе. Он је на путу, куда се иде из Швајцарске у Италију, и преко њега води велики друм.

На висини тога брега подигнут је манастир, или управо стан, у коме живи једна дружина из побожних и добросрдачних људи, који сав свој живот наменише да спасавају путнике, који би без њихове помоћи згинути морали у дубоком алписком снегу. Са гредне хладноће, патње и труда, што морају да праметну преко главе у своме мучном послу, добри ови људи не могу дуже да издрше од неколико година, и онда их замену други. Што им је нужно за живљење, то морају доносити чак из дола, па не знаш да ли их стаје више труда или трошка. На брегу је тако велика хладноћа, да се снег не топи ни зима ни лети, те с тога не може ништа ни да расте. Али управо са те хладноће и јесте добро дошла помоћ ових добрих самаца у свако доба године. Јер често, на најлепшем и најтишем дану дигне се вихар ветар, те снесе

на друм грдне ледене санте и снег. То је управо час, кад су калуђери Св. Бернхарда анђели хранитељи јадним залуталим путницима. Чим се бура смири, а они се дигну, те пођу тражити несрећнике на све стране, а ту им особито иду на руку мудри пси њихови. Ово је особита врста паса, који навиком на један исти посао здраво далеко дотерају. Нека је који несрећник претрпан у снегу и на 10 и 12 стопа, то ће га они опет нађушити. Тако јако им је развијена сила мирисања. Осете ли кога несрећника, то ће одмах шапама снег сдгртати, и дотле урликати и лајати, докле их калуђери не чују и не дођу са својим помагачима. Али бјело се и то често догађа, да на лавез и урликање њихово калуђери одмахне дођу, то имају о врат обешена стакленцета с вином или другим којим јаким пићем, да се малавсани путник може одмах потерепити.

Неки хтедохе да псе ове пренесу и у друге земље, на то чинише док су ови још штенци били, али мука би узалуд, јер штенци угинуше после кратког времена. Они су у томе на лик на исландске псе, који не могу да остану ни у топлијим земљама и хладно небо њихово једини им је завичај.

Швајцарска са својим становницима опет вам јасно показује, како је природа дивно уредила, да су људи задовољни на сваком месту, под

топлим и хладним небом, па ма како да живе. Дабоме, нас више срце вуче тамо, где је топло, јер је тамо и природа обично богатија и обилатија; али ту су људи обично тешки и лени. Где земља није јако плодна, тамо су људи срећнији, јер су вреднији и умеренији и иду на век за озбиљнијом страном у животу. Само горштаци, особито Швајцарци, болују од особите болести, која се зове „туга за завичајем.“ Ти људи, који су преко целе онако оштре зиме са сварим кућама затрпани у снегу, а лети с тешком муком зараде, чиме се зими изхране, љубе завичај свој више свега на свету, и живе тамо сретно и задовољно.

Други жив пример наћи ћете у Немачкој, у гори Руднику (Ерцгебирге). Тамо има месташце једно на највишем месту у тој гори, које зове „Дар божији.“ У њему живе сиромашни људи, који код куће своје немају од кога да себи заслуже свој свакидошњи хлеб, него многи од њих одбије се од куће, те пребијајући се од немила до недрага, свира у туђини, не би ли коју пару заслужио. Стече ли тако за више година што новца, а он се опет врати у драги свој завичај пусти „Дар божији,“ јер њему је сва срећа, да ту проведе последње дане свога живота.

Сиромашни ови људи треба да нас науче, да само оно желимо, до чега можемо доћи. Све

што Бог даје, оно је и благословено, само кад се њиме знамо користити; стрпљиви ваља да смо ако нас и која невоља снађе, и онда нам добро никада гинути неће.

5.

Ноћ и дан.

Пре него зам још што приповедим о различним земљама наше земне кугле, морам вам коју реч казати о дужини дана и ноћи.

Ви ваљда нисте заборавили име оне црте у средини, што је означена на вашем глобусу и земљовиду. она се зове *екватор* или *равнитељ* или *полутник*, јер, као што знате, дели земљу на две равне полутине. Да случајно живите на екватору, онда би дани ваши дужином равни били ноћима, т. ј. дан би имао 12 сахата, исто као и ноћ; али што даље од екватора а ближе к полима одете, то се и дан од ноћи у дужини све више разликује т. ј. све је већа разлика у времену од изласка па до залазка сунца. Кад је у нас дан најкраћи, а то је 9. Децембра, онда нам се сунце роди 6 минута после 8, а зађе 6 минута после 4 сахата. Свега нам дакле сунце сјаје или види се 8 сахата, а мрак је за осталих 16 сахата. Кад је најдужи дан,

а то је како знамо лети, сунце нам сјаје од прилике 16 сахата, дакле само 8 сахата, дакле само 8 сахата није оно код нас. На Исланду траје најдужи дан 22 сахата и по, дакле ноћ само 1 сахат и по. Али управо рећи и за тај сахаат и по слабо је мрак, почем се сунчана светлост види и после залазка а и пре излазка сунца. Исто тако кад је најкраћи дан, а то је зими, сунце не сјаје више него само 1 сахат и по, а за све остало време не да сагледати лица свога тамошњим становницима.

Ево ово је Норвешка, која долази у најсеверније европске земље. Погледајте овамо; она није острво као Исланд; на западу видите море, а исто тако море је и на југу и северу: али на истоку овде пружа се ланац од брегова, који је дели од друге две земље, од Лапланда и Шведске.

За то вам показах Норвешку, што се управо у тој земљи и лети и зими дани дужином највећма разликују.

Норвежани виде готово преко целог лета и око по ноћи читати и писати, а у најсевернијим крајевима има више ноћи, кад сунце никако и не залази; али на против зима им је исто тако тамна, као што им је лето сјајно; на врбовима од брегова тек око подне ако им се што светлости појави, а то им је као утеха, да их јарко сунашце није изневерило за на век.

Али како да живе људи без сунца? запита-
ћете. Како проведу дугу, мрачну зиму? Та то је
врло чемерно, да човек никад невиди сјајног
сунчаног зрака на чистим снежним пољима, и
да толике дуге месеце у тамној ноћи проведе,
као да је сахрањен.

Имате право; нама се то чини чудно и не-
обично; али да смо се ми родили и одрасли у
Норвешкој, то би смо били срећни, као у ма
којој другој земљи. Човек се тако навикне на
нов зрак и небо, да му доцније то не само није
непријато него му још драго постане. Ја сам
не давно читао описивање неког путовања по
Норвешкој па ту се казује за норвешко лето;
како је пуно необичних милина. Оно траје обично
четири месеца, и како се сунце, изузевши само
мало времена, једнако види на небу, то и др-
вета, храна и воће расту и зру са таквом бр-
зином, да им растење њихово човек чисто опажа.
Сељак не зна буд ће пре, јер за та четири ме-
сеца ваља и да посеје, пожње и плодове при-
бере; али и то је истина, да су му дани за по-
сао дугачки а сани кратки. Савлада ли га умор
већ око 9 сахата у вече, зажели ли починути,
то ће оставити сунце, где још дивно на небу
сјаје; и ако хоће да му залазак види, то мора
чекати до 11 и 12 сахата; у то доба ухвати
се нешто сутоња за 1 или 2 сахата, а после на
ново сине и огране сунце.

Норвешко је сунце врло топло, и красне трешње, шљиве и остало воће зри човеку на очиглед.

Сељак истера лети краве своје у брегове, где имају богату и обилату пашу. Уз њих ће обично још ко год од домаћи поћи, те их музе и чува. Чуvari ти саграде себи у бреговима и колебе, где преко лета станују и многи сир граде.

Али за то ни зими није норвешки сељак без посла; како је снег замрзнут, то лови по њему, а кад хоће који да оде коме у походе, онда седне у саонице, у које су пси упрегнути. Ако Норвешани и немају сунца, али опет им је доста светло које од јаснога месеца, које од чисто белог снега, које опет од тако назване северне светлости, за коју се може рећи да је права благодет по Норвежане, као и по остале народе, који живе на северу. Тек толико морам рећи, да су сви ти народи на северу у једну забаву сиромашнији од нас; они могу до душе и мреже плести и крпити као и ми, око лова баве Норвежани, али како човек да не помисли, шта би они поучних књига прочитати могли, и шта би корисног и доброг могли пронаћи!

Ако је ловац и рећи у њих него у нас, опет за то имају све угодности; огрева имају изобила, осим тога и сухе добре рибе, после суха воћа и сира; од крава својих имају масно млеко и ма-

сло, а одело ако им и није по све спретно али је топло.

Да њихов хлеб једете, не би вам пријао; јер слабо жита имају, па с тога и мешају раж и самлевену кору од дрвета, а од ове хлеб горчи. Штета само што Норвежани пију ракију, и то више него би требало; особито кад се разболе пију јака пића, а тиме још погоршају своју бољу; иначе су од природе здрав и крепак народ.

Ја се надам да нећете ништа заборавити од свега, што вам приповедах о Норвежанима, а да би се ту још који час позадржали, то ћу вам још по нешто приповедити, што је вредно да чујете о горњим или северним деловима земље наше.

6.

Северни крајеви.

Већ сам вам говорио о северном полу и његовим леденим пољима. Али о леденом том делу наше земље не да се све казати у две три речи! По неким од ових северних земаља живе људи, у неким је опет тако хладно и пусто, да осим дивљих животиња и нешто тица, у њима није живе душе. Тамо ћете наћи великих бе-

лих медведа са свим вуном обраслих, и лисица, да им се броја не зна; и оне су са свим другогачије него ове у нас; боје су или плаветникасте или са свим беле, а кожа им је много дебла него у наших лисица; оне су тамо на северу скоро још и лукавије, пакосније, а осим тога и веће крадљивице од наших. Има једна земља ево овде, која се зове Шпицберги. Ту има страхота много лисица, и што људи морају ту од њих да пате, видећете најбоље из мале приповетке ове, коју ћу вам одмах приповедити.

Неколико сиромашних лађара бацише се на море да лове грдну рибу, која се зове кит. На несрећу њихову бура им разбије брод на обали Шпицберга. Што бура не учини, то довршише ледене санте, те тако јадним лађарима не остаде ни читаве даске у рукама. Још их лепа срећа послужи те спасоше приличан део хлеба, што лађари обично зову пексимитом., после мяса нешто, даље, своје пушке са оловом и барутом, и што им је још понајнужније било, а то је платно за ветрила, неколико вунених покроваца и дрводељски алат.

Зима је већ била отела мах, они се већ нису ни надали, да ће се ових пустих крајова моћи опростити пре лета, те с тога упу се из све снаге да саграде себи што уточишта, где ће се моћи склонити преко зиме. Нађоше неколико кржљавих дрвета и од њих саградише грађу

за колебу, па је озго покрише платном са ветрила. Да им медведи не би могли наудити, наметну око колибе сухо пруће, и у њему оставе мала вратаоца, тек да се човек једва може провући кроз њих. Озго начинише две мале рупе, једна је била у место димњака, а друга у место прозора; у средини колебе горела је ватра.

Једва што се склонише под то мало крова, кад снег наче вејати и то тако густо и без престанка, да их је скоро завејо и нападао колико им колеба би висока. Што су хране с лађе спасли, а то је било неколико буради осољена свињећа и говећа меса и пексимита, то склонише у особите предграде, које саградише за тај посао у својој колеби. Како су непрестано били у послу, те тамо и амо одали, то одржаше нешто угажена пута, који вођаше у колебу. Снег, који беше око њих нападао, на скоро се замрзне, и вићете може бити помислити, да сада никоме боље није било, него њима седећи крај ватре под кровом — али сироти људи морадоше се патити и борити са невољом од сваке руке. Када готовише себи месо, то сва пара од воде оставаше у уској колеби, те се или у густу маглу претварала, или, ако је пала на зидове, она се смрзла те у леденицама висаше над постељом њиховом код све ватре, коју су без одмора потстицали.

Кад и кад су убили по коју тицу, а катшто богме и по ког медведа, од кога им је месо особито пријало. Него и њима јако досађиваху особито лисице. Јесу ли изишли само у лов, то се одмах читав чопор ове безобразне животиње стекао око њих, па ако их је још срећа послужила те убише што од дивљачи, то је онда тек настала брига, како да сачувају свој лов од грабљивости лисије; у почетку би га претрпали дубоко у снег, и наваљали озго велико камење, па би после отишли даље да лове; али доцније тога већ не чинише; јер би лукаве лисице дошле, те шапама ископале лов, па би се у место лађара, њиме саме почастиле; за то су доцније узимали велику бакву мотку, те укопавши је дубоко у снег, натакнули би на њу убијену дивљач, али лукаве лисице знадоше и томе доскочити, јер би и одмах која наша, те се за тили час уз мотку узпузала: или мотку оздо доле поткопавала, док је не би на земљу оборила заједно с дивљачи.

Али би јадни лађари све то још бојекако и поднели, само да их бар у спавању оставише на миру, него и онда, чим би се од посла уморени спустили на снег, лисице би их одмах облетале и скакале око њих као дивље мачке; шта више, гризле би им и ремене са обуће њихове. То је све тако трајало, док на послетку незване ове гошће не додијаше јадним мучени-

цима, те их пођоше убијати, је ли им само која до руку дошла. Најпосле добра срећа послужи лађаре те се опросте злих својих суседа, јер дођоше мирно натраг у своју отачбину.

Јесте ле бад год долазили на те мисли, какви људи морају бити, који живе у хладним крајевима најближе к северном полу? Ми највише знамо племе једно у Гренландској и у најсевернијим деловима Америке. Ти се дивљаци зову Ескимци, и за њих се може рећи, да су са свим миран и добродушан народић, који живи од риба, морских телаца и птица; према женама својима су врло оштри и оне јаднице морају да раде најтеже послове. Знам да ћете помислити, да људи у тим крајевима немају никакве радости, па опет за то чини се као да су потпуно срећни, и ако су кога одвели у туђе земље, то би гинуо за својом отачбином, док се не би повратио. Посао им је трговина, а воде је са трговцима, који им са својим лађама на ноге долазе. Од њих добијамо оне лепе кожце первазе, што их женскиње у нас носе на својим хаљинама, или граде од њих колчаке. Трговци европски добију те ствари, а осим њих још и коже од дивљих телаца у промену, али не за новац, него за ножеве, ножице и пуцад од руде. У Ескимаца су чудни неки чунићи, тек да је за једнога само у њих места. Изнутра су обложени

божом, и тако су лаки, да не могу потонути. Још су у њих знатни велики лепи пси, на које особито пазе, јер су им од велике помоћи, кад дивљач лове. Кад је већ реч о дивљачи, то ћу вам споменути, чему знам да ћете се зачудити, да у тим хладним земљама има особито много зецова и јаребица, и то, и једне и друге животиње са свим су беле. Видите како је то дивно; са беле боје тешко их човек разликује од снега, а тиме су оне безбедније од својх непријатеља.

7.

Како се китови лове.

Може бити да сте већ чули од кога, како сваког лета одвозе многе лађе у северна мора људе, који иду у лов на китове. Ви не бисте веровали, кад би вам човек приповедио, шта морају јадни лађари преко главе преметнути, док тако себи хлеб не зараде. Можда већ и то знате, да је кит највећа риба, што је има на свету; тако је велики, да кад би га видео човек опружена на води, што се чешће догађа, преварио би се и лако помислио; да пред собом види како острво; од слона је десат пута већи. Из тога можете помислити, каква је то грдосија од животиње. За људе је од особите вредности

његова маст, која се узима за горење, и дође кости у вилицама, што се узимају у штитове од кише и сунца, а осим тога још и за многе друге ствари. Кит има на глави две рупе, што су њему ноздрве, и кроз које далеко у вис воду баца.

Казао сам вам да је кита ловити врло мучан посао, али је још више опасан, и за то ваља бити особито на опрезу. Прво чега се китоловци морају бојати, јесте, да их не пригњече ледени брегови, који морем плове, лако се почне лед кравити; али кит, он је тек најстрашнији непријатељ. Како му ловци опазе леђа над водом, одмах пошљу чамац са седам до осам најслободнијих лађара, који су сви наоружани дугачким бодвама, што се иначе зову и остве. За једну од њих привезан је дугачак, јак конопац, а на што, одмах ћете видети. Кад чамац дође са свим близу, лађари баце своје бодве на кита, и се све дубоко углибе у леђа његова, а он рањен, нагло се спусти у дубине морске. Лађари пусте сад за њим свој конопац, који мора да је врло дугачак, јер иначе кит би са собом одвукао и чамац и људство на њему, а овако загњури се сам у море са необичном брзином. После неког времена изиђе опет на воду, а то мора учинити да удише у себи нов ваздух. Ако је јако рањен, то му на скоро толико крви истече, да са свим малакше, што се одмах осети по трзању конопца, јер бива

све слабије. Је ли кит већ мртав, то плива озго над водом, и лађари одтах скоче нањ, те исеку што им треба. У репу има особиту снагу, и кад га ране и тиме раздраже, то удари репом тако снажно о чамац, да овај неколико стопа у висину отскочи, те из њега јадни људи сви по-испадају. Ништа им тада друго не остаје, него да опруже мишице и пливањем се спасу.

8.

Жарки појаси.

(тропи).

Ваљда нисте заборавили, што сам вам говорио о појасима; ја сам вам и то казао, где ваља да тражите жарке појасе. Ми смо се до сада бавили само око хладног појаса и око севернога дела појаса умереног, а сада ћу нешто да вам приповедим и о топлим крајевима наше земље.

Ево овде на средини је екватор, а њему с једне и друге стране су жарки појаси. Сад већ можете и сами лако видети, које су земље тропске или жарке: највећи део Африке; у Азији Хиндостан, Хина, сва острва индијског мора; после један део Австралије, највећи део јужне Америке и мали комад северне Америке и западне Индије.

У свима тим земљама врло је топло, а у неким од них са свим нездраво. Више месеци преко године киша пада непрестано, и онда настане читава поплава, тако, да се човек не сме из куће маћи по више дана. Али ако се за тропске земље може у опште рећи, да је у њима врло топло, то опет ваља да знате да може небо различно бити баш и у земљама, које су са свим близу екватору, јер је за тим стало, да ли оне леже високо или ниско, близу мора или далеко од њега. По врховима од брегова, па били они ма где, зрак је на век похладнији, а катшто богме и оштар. И што је површина које земље виша, то у толко пре можемо знати, да је у њој благо небо. После и море, ако је близу, чини, да се топлина у зраку изједначи; па за то на острвима и није лето тако жарко и зима тако оштра, као на тврдој земљи.

У жарком појасу има земаља, које су најплодније. У неким расте и напредује обилато све, што ти срце само може зажелети, у Африци има више од два милиона четвороуголних миља саме пешчане пустиње; тек по негде ако је какво заклоњено месташце, где ће јадни путник наћи бистар извор, из кога се поткрепи и он и камиле његове. За четвороуголну миљу ћете знати, да је то простор са четири једнаке стране, где свака има у дужину по једну миљу.

Кад ко хоће да путује преко пустиње, онда се здружи са још много њих, јер седан за јебе не би главе изнео. Дружна таква зове се карван. Путници путују обично на камилама, која долази у најкорисније животиње по људе, који живе у топлим земљама, и мудрост божија тако је наредила, да камила има понајвише у земљама, где су највеће пустиње, где их дакле људи најнужније требају. За то и зову људи камилу *„бродом пустињачким.“*

Камила носи на леђи врло велике терете; катшто по 400 и 500 ова. Мирна вам је то и питома животиња. Кад међу или скидају товари с ње, она ће клекнути; али што је особито дивно, колико је трпежљива и све радо носи, опет неће се са земље дићи, чим зна, да јој товар надмашује снагу. То добро знају гониоци, те се по томе и владају у товарењу.

Кад се у Азији и Африци склопи дружина, која хоће да путује преко пустиње, то морају камиле да воду за све носе. Ништа није прече и нужније од тога, јер људи особито жедне на оној жези по усијаним пустињама; и више дана може протећи, докле наиђу на какав извор; па се још и то догађа, кад је жега одвећ јака, да извор усахне, где се они надаху наћи хладне воде. Ви ћете може бити помислити, да тако велика животиња, као што је камила, треба толику воду да своју шећ угаси, да више не може

ни понети, него колико је само за њу доста; али то није тако, и с тога управо и јесте ова животиња права благодет за оне земље. Њен желудац је тако створен, да у себе прима врло много воде, шго је њој доста на дуже времена. Седам до осам дана провешће вам она, а пити ће што пити ни јести; храна јој је хрђава, како само може бити; што јој се да, с тим је задовољна, и једе трње, коприве и друго бодљикасто биље. Па како онда да се не диви човек трпешљивој, кроткој и поборној камили, која је готова да све поднесе! У ње је млеко што тако добро и обилато као и у краве, па уз њега даје власнику своме још и вуну, од које овај гради себи одећу.

Таква је камила, али са свим другојачије су животиње, које ходе таме и амо по пустињи. Где је мала населбина од луди, или су расејане, ту господаре животиње пустиње и дивљаштва; а где наступи човечија нога, тамо их нестане. Африка је земља лавова, тигрова и леопарда; ту они владају, она је царевина њихова. Дивљи африкански лав је племенито али и ужасно створење.

Од лава има и већих животиња, али у снази не може му се ни једна успоредити; једним ударцем своје шапе разбије љубању коњску и кадар је понети и највећег вола. Кад мирно лежи и одмара се, онда је племенито, озбиљно

и господствено животно; али у љутици удара се репом о бокове, усправи се у вис, тресе гривом и урличе, шкргуће зубима а очи му севају као муње.

Сад већ знате два становника тропских земаља, камилу и лава; још ћу вам казати коју реч о особитој некој тици, која такође живи по највише по пространим, пешчаним и врло усидјаним пустарама; њу зову *нојем*, и он је велика и снажна тица, са дугачким ногама и вратом; кад главу дигне у вис, може имати и преко 13 стопа; не лети, но трчи само, али страхота брзо, и онда обично рашири крила, те му је трчање још брже. Ноја не може стићи ни најбржи коњ. Ноге су у њега особите и дугачке; на њима није више од једнег прста, али оне су такве, да боље никако не би могле бити за трчање по песку. Ној једе врло много, а *шта* ће јести, са свим му је све једно, и прогутаће и парчад од коже, стакла, па и самога гвожђа; јаја су дебела као глава у каквог малог детета; чопор таквих тица направи себи у песку заједничко гнездо, те снесе катшто по 60 до 70 јаја. Док се год нојићи не излегу, стражаре код јаја по два ноја, које у лежању на век измену друга два; међу тим леже на гнезду само обноћ, јер обдан је сунчана топлота и по себи већ за јаја довољна.

Главна је вредност нојева у његовом красном белом перју; што сте по свој прилици већ видели на шеширима у госпођа; ваља о њему знати, да је врло скупо. Месо нојево се једе, а од коже му гради се одећа. Већ сам вам казао да је ној бржи од коња, па због тога може бити нећете знати, како га људи ухвате. Ловци узјашу на врло брзе, јаке коње, те јашу за њим доста лагано да га не би поплашили, а из очију не губе га никако. Треба да знате да ној никад не трчи управо, него кривуда и тамо и амо, а то је добро дошло по ловце, јер га они пусте нека кривуда, а сами трче за њим држећи се једнога правца, чиме уштеде врло много времена. Тако то траје и два и три дана без престанка; док се ној на послетку не умори, јер ма како да је брз, ни близу да је коњске јачине. Кад већ клопе од умора, окрене се натраг, па као помаман попадне на своје гониоце, али тада га обично ухвате.

Ви знате по свој прилици, да су становници Африке и свију земаља, које су близу екватора, *црни* или бар бакарне масти; али су за то опет *људи*. И они се могу изучити у различним корисним вештинама, и чинити добра и племенита дела, исто онако, као и бели људи и жене њихове; само што до сада не имадоше добра, која су имали бели људи. Владе у црнаца биле су

до сада понајвише сурове, а грђим су их још чинили бели људи, узимајући црнце себи за робове, те су с њима радили, као да то нису умна створења, него сами зверови. Но то је још утеха, да ће ти људи доћи к себи, те гледати да поправе и загладе оне грдне муке, што их црнци са њих препатише. Многи народи истина нису са свим бели, али иису ни црнци или Негри. *Инди*, који живе у Индији, бледе су бакарне масти; они су до душе и сами становци троцки, али их црнци далеко снагом надмашују. Индијанци у северној и јужној Америци токође су само бакарне масти.

У топлим земљама не само да су животиње и људи другојачији него у нас, него су и биљке друге, и дрвета. У Норвешкој, Лапландској, близу северног пола расту највише ова дрвета: ливеница, борје и оморје; осим њих у нас нма још и храстових, брестових, орахових, брезових и још много других красних дрвета. У Шпанолској, после даље к југу, расте маслинка, мрча (мирта) и наранча, и то у слободном зраку, а у нас их има само по стакленим башчама; дођемо ли у жарки појас, н. пр. у западну Индију, то ћемо наћи шибље и дрвета, која ми Срби никако и не знамо. Тамо је какао; из ораха његових гради се какао и чоколада; кава, која у висину расте од прилике као и лаворика; бибер, наранча и лимун дивно цветају тамо и

плода носе. Исто тако и поносите палма, памук и друга. Ананас, гранатске јабуке у њих су са свим обичне, као у нас наша најобичнија дрвета; буд се само окренете, свуда ћете опазити садове од шећерне трске. Па како су тице њихове шарене, како ли им бубице хитлене! Са свим друкчије него наше! Али станите мало; то је истина све лепо, па ја опет не могу никако да помислим да бисте живели међу инсектима западне Индије. Милиони мрави, гуштера и страшних дебелих паукова тумарају по кућама, а међу њима су и шкорпиони, који хоће да иду и на људе. Помислите кад би вас напала сва та чуда. Гад тај излеже и на истоме сунцу, на коме успевају и онако красни плодови. Како видите, сва добра човек не нађе нигде на свету. Може бити, а тешко да не би се нашло више њих од западних Индијанаца, који би се радо опростили свог усијаног сунца и стотина неспособних својих инсекта, те потекли из отачбине у Исланд. Ја им се бар од моје стране не би чудно, кад би се махнули својих наранача и лимунова и осталог краснога воћа, те дошли к нама да дишу нашим зраком, где би мирни били од мува, што их мучише у њиховој отачбини.

Буре, земљотреси и ватромете.

Сви сте већ доживели по коју непогоду са тучом или кишом, грмљавином и муњама, што зовемо буром; а кад се само подигне виор ветар, који обаљује опеке са кровова и у лице вам душе да ока не можете отворити, нити се на улици с места помаћи, онда за то кажемо да је олуја. Али и најстрашније буре, и најжешће олује наше нису ништа према бурама и орканима тропским, који за један часак почине чуда, што их човек после не може да уреди и заглади за толике године.

Ево ћу нешто да вам приповедим о таквом једном оркану, који је пре својих десет година беснио на неком западноиндијском острову. Целога месеца Јунија непогоде је било једнако, али до почетка Августа не беше се догодило ништа особито; кад једно вече дигоше се страшни облаци, које ветар тераше са севера. Један део ноћи прође у томе, што севнуше кад и кад муње и ветар духаше; али тек пред зору подиже се права бура. Ветар поче духати са таквим урликом, и тако ужасним гласовима, као кад би много људи закувало. На скоро поче се и земља трести, и сад се већ видело, да оркан

бесни заједно са земљотресом. Које од беснења олује, које од шума мора, што таласими запљускаваше острво на далеко, ниси могао чути човечија гласа ду у помоћ притечеш, све да ко запомагаше и из све снаге своје. Још по најсрећнији беху они, који одмах у почетку буре избегаше у слободна поља, јер ако их тамо и хтеде силна киша удавити и ветар угушити, то опет та погибија би мања од оне, коју би морали издржати у своим кућама. Хиљадама луди беше тада изгинуло, а још их више би рањених. Ево ћу да вам приповедим нешто, што се том приликом догодило, а вредно је да знате. До куће неког богатира била је колебица једна, у којој живљаше мати са својом кћери, с једном робињом и с дететом од две године дана. Кад се олуј подиже, зачусе сиротице, да им однесе кров с куће, те полете к вратима да побегну, при чему кћи држаше мало дете у наручју. Управобеше з дететом на врати, кад ова ветар истргне из чепова и на земљу обори. Кћи испусти дете од страха, и после га у помрчини не могаше никакo ни наћи. Сутра дан нађу и матер и кћер у животу, али оне сиротице много препатише преко ноћ и јадно изгледаху. А шта би са дететом? Властник веће куће беше изишао до коњушнице, кад чује детињу вику; погледа у башчу, кад тамо, а оно лежи само себи остављено мало створење, што га јадница мати беше прошле ноћи изгу-

била; како је зима била, то беше са свим помодрило. Покрај њега стајаху врата од колебе, која беху из чепова истргнута; ветар их беше однео преко зида од башче, али не само њих, него још и дете на њима.

Друга невоља у овој земљи су земљотреси, који су по неким крајевима у јужној Америци тако чести, да готово нема дана, кад се земља не тресе, и људи се на њих тако већ навикли, да им само онда долазе нешто необичнији, кад су појачи, а кад и кад су богме и сувише јаки. — Нека Европкиња која је живела у Америци, приповеда о таквом једном земљотресу, који је сама доживела. Било је красно летње вече кад сеђаше крај отворена прозора, наслађујући се дивном тихом месечином. Тако је било то то вече лепо, да јој управо жао би да затвори прозор и уђе нутра. У одаји затече још више пријатељских особа, те се поче с њима поверљиво разговарати, исто овако, као и ја што се сада с вама разговорам, кад на један пут зачу се нека праска, као кад би се барут запалио и у ваздух одлетео, и сви осетише јаки земљотрес.

Неки, који ту беху, полете ис куће, те начну викати из свег гласа: земљотрес! земљотрес! али наша европкиња не хће се маћи с места, јер је поред себе имала боника, кога је неговала, па га не хте, да напусти. Најпре поче се земља дрмати и тамо и амо, димњаци се

почеше рушити а зидови пуцати. Погибја је доиста била велика, и изгледало је, да ће се кућа за цело срушити, те затрпати све живо у њој, па за то се сви и разбегоше. Под ногама Европкиње пуцала је и ломила се земља, али њој опет за то ништа не би. У тице и стоку беше таки страх ушао, да их је све стао урлик и вика.

Помислите само да се тај земљотрес осетио на хиљаду миља даљине, и кад је већ био прешао, виде, да је велики простор обале морске дигнут у висину, па не само тај простар, него још и други још већи комад земље; после тога за читаву годину дана није прошло 48 сахата, а да није било земљотреса.

Ма како да су земљотреси страшни, то опет као да уклањају још далеко већа зла, или их бар уздрже. Та су зла избацивање гора *ватромета*, које се друкчије зову и вулкани. Ватромета има особито много у јужној Америци, а има их више и у Европи, н. п. Етна и Везув у Италији и Хекла на Исланду. По свој прилици да су земљотреси у свези са ватрометама. Ви не треба да мислите о вулканима, да су то брегови, који су огрезли у ватри. већ ваља да знате да у унутратњости њиховај ватра једнако гори. Неки мисле да је и воде у њима. То сви добро знате, да можемо ватру украсати, кад ударамо кремен о кремен; али до ватре можемо доћи, и да не ударамо тврда тела једно о друго;

нека се тела запале и без варнице, доста је кад се само једно з другим мешају, а у дубини земље има врло много таквих смеса, као метала, минерала и различних ваздушних врста, које катшто букну и плану као пушка, те око себа на све стране земљу поразбацају. Са свим то исто догађа се по рудницима и где се угљен копа. Кад рудокопи не пазе довољно на своје свеће, него с њима дођу на одвојена места, то се ваздух у њима запали кад има у себи неке и неке смесе, одбије грдне комаде у подземним шупљинама и поубија јадне рудокопе.

Ако и не умемо за цело казати из чега су те смесе, из којих после вулканска ватра изиђе, то смо опет у толико на чисто, да су у њима различне материје и испарења, којих има под земљом. По свој прилици знате и сами, да се вода, кад је јако загрејемо, претвори у пару, која, ако је затворимо у какав суд, има толике снаге, да се суд одмах распадне, само ако не нађе изласка из њега. Тако мора бити да бива и са водом, која је у унутрашњости земље; њу загреје под, земна ватра, те се претвори у пару, а ова нагне на поље изван брегова, те тако изиђе избацавање ватромета. Док је снага те паре под земљом још слаба, то бивају само потреси земље; људи бар за сада мисле да је тако, а тешко да неће и погодити, јер то је обично, да избацавање долази тек после више

потреса земље; и на против, земљотреса никада нема у околини ватромете, која по чешће чини јача избацивања. Бивало је и то, да ватромете тек на један пут искоче из средине мора. Рад бих био да вам опишем такво једно избацивање ватромете, па ћу баш да вам приповедим нешто о гори Хекли на острву Исланду. Колико се зна, један пут је само изишло људима за руком, те се успеше на врх овога брега.

Томе може бити свијих 70 година, како се два Енглеца здруже са неким Шотом и Данцем, да се пењу на Хеклу, и то, управо до одушке њене, куда искаче лава и усијано камење. Они добро знадоше какве ће их муке стати док дођу до врха, и да ту није шалити се; али ма болика да је била погибија, још им већа би жеља, да виде својим очима, што до њих не виде нико живи. Врх Хекле стоји изнад мора на 5,000 стопа. По висини тој моглоше од прилике знати, колико ће морати ићи. Кад већ пођоше, то су морали све бирати места куда ће ићи, јер је земља била усијана, те с тога идоше, где је само снега било. Осим те незгоде још је и зрак сувише хладан био, а ветар тако жестоко духао, да путници морадоше често ничице пасти на земљу, да их не обори. На послетку бише опет толико срећни, те дођоше до врха, али се на њему дуго не сврасише, које због усијане земље, које опет што је било врло хладно.

По њиховом базивању околина је на више миља покривена лавом, која је некада истекла усијана из одушке брега. Сад је томе већ више времена, како није било никаквога избацивања.

Кад је ватромета на миру, онда кажемо да се одмара, а то бива код свију њих. Одмор тај траје често и по више година, и тек ако га кад и каа само прекине мукло тресење под земљом, и искочи из одушке по који камен са нешто дима. После на један пут почне ватромета нагло избацивати, те опустоши на далеко сву околицу; као гром да затресе воздухом, густ дим и читави облаци од пепела полете из одушке, те се од дана начини ноћ. Смркне ли се одиста, то околина заблиста са читавих млазова од усијане лаве, која тече низ брег све рушећи и пустошећи.

Како ужасно могу ватромете опустошити, најбоље ћете видети из тога, кад вам кажем, да је Везув у старо доба засуо два лепа талијанска града, Херкуланум и Помпеју, које почеше опет ископавати у новије време. Тако је и Хекла, кад оно најжешће избациваше, опустошила 20 села и 7 цркава.

10.

Делови света.

Погледајте на тврду земљу и једне и друге полукугле земне, па упоредите једну з другом.

Ево овде на источној полукугли је Европа, у којој ми живимо, Африка, Азија и Австралија; онде на западној је Америка. Одмах ћете опазити, да сви делови света нису једнаке величине, и да је Европа међу њима најмања; али ћу вам ја доказати, да снага које земље не стоји до њене величине, већ до просвете; просвета ја пак једног народа у толико већа, у колико се народ тај више састаје и ради са другим народима; а да се с њима може састајати и радити, то стоји до земље, у којој живи; како земља лежи, каква јој је површина, а особито, колико простора обале јој захваћају. Кад обале кривудају, час се земља далеко испружила у воду, а час вода улази дубоко у земљу, а нису само проста свуд једнака црта, онда је наравно, да лађе имају небројена места, где могу пристати, и колико је кривина, толико је и пристаништа, залива и станица за лађе.

Како дакле пловидба са лађама стоји највише до тога, какве су обале у које земље, а пловидва је душа трговини и сили, то можемо слободно рећи, да је земља у толико просвећенија, у колико се даље простиру обале њене. Европа, колико је малена, то опет према другим земљама и својој величини има највише обале, т. ј. 5,400 мила. Па и видимо за то, колико европски народи дуже под собом од осталих огромних делова света, и како остали народи

само Европцима имају да захвале, што напредоваху у знању и вештинама.

Од свију делова света, највећа је Азија; од Европе је пет пута већа али обале јој не ватају више од 7,000 миља. Земље њене простиру се скоро кроз све појасе, од севернога пола па преко екватора, те с тога и имају и најразличније људе и производе; па каква је природа Азије; највеће су супротности у њој, такав је и живот њених народа. Дакле хисторија допире у прошлости, узима Азију за најстарији део света, не за то, што би она постала пре осталих, већ што из ње изиђе живот и образованост свију других народа. Азија је била свима колевка. У најстарије доба на страни јужнозападниј цветаху силне дужаве. Њима данас ни помена није. Грдне просторије земаља сада су саме пустиње; по њима се шире дивље чете варвара; простране земље овог красног дела света европске су населбине, н. п. на југу Индија где заповедају еиглески закони и наредбе; на северу се шире простране руске населбине све до леденог мора, па и у свима осталим крајевима влада реч и воља Европе; и сама Хина, грдна и управо чудна царевина на истоку, у којој је образованост лепо развијена, не хтеде донекле имати никаква посла са другим народима, али у најновије доба мораде се покорити и отворити пристапишта туђим лађама.

Африка има само 4000 миља у обалама, и ако је три пут већа од Европе; и она долази у старе делове света. Ако и није са свим у жарџом појасу, опет нема нигде четири годишња времена умереног појаса. У опште је њено небо најтоплије, особито близу пешчаних пустиња, где је тако топло, да жив човек једва може издржати. За то и најплоднија земља јесте на јужном крају и северу, где река Нил у таласима својима благослове просипа по грдним просторима. На северном овом крају биле су у старо време чувене и напредне населбине; оне постадоше са згоднога места на средоземном мору, као према јужној обали европској. Највећи део земаља још врло слабо познајемо; у њима су дивља племена. У Африке је заокругљен облик, па за то, а и што не имаде пристаништа, би Европцима најтеже у њој ухватити себи станка; али на послетку им опет изиђе за руком; Енглези имају знатне населбине на југу на главини „добре надежде“, а Французи на северу у Алгиру.

Америка, која је на западној полукугли, већа је од Европе од прилике четири пута и обале њене хватају више од 9000 миља. Ако и долази у делове света, за које се зна у новије доба, опет се уздигла за врло кратко време, те колико су њој народи пређе били дивљи и непросвећени, сада изиђоше државе у њој, које не изостају слободно иза европских држава ни

у реду ни просвети. Осим свију делова света Америка се простире најдаље од севера к југу кроз све појасе; обухвата северни хладни, жарки и оба умерена појаса; те које с тога, које опет што је обилата у великим рекама и језерима, у чему далеко надмашује и Азију и Африку, има свега изобиља и у животињама и у биљу, а планине њене пуне су племенитих руда. Тек и у Америци ћете наћи, где владају европски владари. Канада у северној Америци, са још много великих острва, припада Енглеској; Русија има својих населбина на највишем северу, и скоро сваки европски народ има по неки комад земље у овом делу света.

Австралија или Полинесија је на источној полукугли; најмањи је део света и последњи, за који људи дознаше да га има. Још је по највредније што ближе разабрати о Австрелији, за коју се може слободно рећи да је још нов и недовршен свет; јер као што знате, састављена је из многих острва, а њих је сваки дан више почем све нова изилазе из дубине морске, да би човек чисто могао претсказати, да ће се једном спојити сва ова острва у тврду земљу.

Полинесија је истина у жарком појасу, али је опет зрак у њој благ и красан, и што њој расте од биља, то је дивно. Али урођеници њени слабо до данас напредваше у просвети, једно

због тога, што им обале мало простора хватају, а друго, што се и они сами почеше мешати са европским народима тек у најновије доба. Француских и енглеских населбина је како који дан све више, а у њима живе нешто исељеници, који дођоше тамо, да могу лакше живети; који опет злочинци, што чинише зла у отачбини својој, те их власти послаше на далека ова острва, где морају више година провести у раду и тако покајати своје грехе.

Сад ми остаје још што давам кажем о Европи, која је по својој величини, после Австралије најмања, али опет за то влада над свима. Ако са северним крајем својим и јесте у хладном, а са јужним крајем у топлом појасу, опет је у њој небо умерено готово свуда. Из ње можете јасно видети, да малене државе далеко већима заповедају, само ако их надмашују у науци. Што је широких мора, све то носи њене бродове у далеке туђе земље са њеним заповестима. Пре 300 и 400 година бојаху се људи да се извезу на море; јер мишљаху о њему, да га је Бог створио за то, како ће одвојити народе један од другог, те да сваки мора остати код своје куће. Али данас мисле са свим другојачије. Море је велики водени друм, по коме ваља да плове сви народи, што их је на свету. Ветар, који ромори у дрветима нашим, ускорава ово пловљење; и данас се чо-

век користује водом још и на други начин. Кад вода ври, из ње се извија пара, која кад се са свијч страна затвори, ради као баква грдна снага. Човек зна руковати том снагом, те она креће грдне точкове, а ови опет место весала и ветрила терају лађу и уз ветар. Тако сада плови човек по мору, куда га само жеља повуче; лађе долазе и одлазе; чега ми немамо, то нам доносе из далеких делова света, а што тамошњим народима треба, а у њих није, то опет односе. Трговина дакле није ништа друго, него нешто, на што нас сама природа наводи да чинимо, како бисмо за своје ствари добили друге, којих сами немамо. Као што и сами знате, што има у хладном појасу, тога није у жарком; друкчије у равницама, друкчије у приморју, а друкчије опет у унутрашњости земље. У прва времена, кад још људи просто живеше и не беху тако размажени, били су с оним задовољни, што им Бог даде у њиховој отачбини, те с тога је и трговина онда била слаба; што је на земљи, то хоће људи да имају, и тако од дана на дан, трговина је све већа. Отуда и донесоше путници трговци и војаци слатке плодове, које нађоше у туђој земљи, те ми неке посејасмо, а неке пресадисмо, док се тако не одомаћише и у нас. Вама слатко пада воће кад га једете, па и не разбирате одакле, а многоме није отачбина ова наша земља. Одабраше крушке и јабуке и.

п. донесене су к нама из јужне Француске и Италије, а трешње из мале Азије; кромпири су донешени из јужне Америке пре неколико стотине година. Па тако је исто и са многим другом биљком, која кити куће и башче наше, те се ми с њима поносимо. Питома ружица код куће је у Персији; али и народи из других делова света принесоше и пресадише код себе готово све наше баштенско цвеће. Као што видите, к нама долази из осталих делова света, што њихов топли зрак рађа, а за то добијају од нас Европаца израђене ствари и различну робу, што изиђе из наших фабрика, и при чему треба науке и вештине, чега није из тамошњих народа. Тако добијамо са неких американских острва каву, шећер, вино, пиринач; из Хине теј; из источне Индије још неурађени памук, који се после у нас уради, из Сибирије топле бунде и још других ствари на стотине, што ми употребимо или за храну, или их прерадимо у својим фабрикама. Из европских земаља носе се различне ткане ствари, гвоздена роба, играчке и накити, јер у земљама тамошњима не цвета радност тако као у нас.

Али из ово мало, што вам казах о трговини, јасно можете опазити, како је паредила природа, да ми људи не можемо бити један без другог. И мени чисто игра срце од радости кад погледим на земљовид, те у мислима видим то-

лике земље, у којима живе милиони душа, што су све наши присни рођаци, наша браћа; јер смо сви од једне породице, почем смо деца једнога творца. Па како човек онда да се не ожалости, кад види, да још има људи, који се пружу и ратују један на другог; па и међу вама самима има и таквих, који се не милују, а неће да помисле, како смо један другом од преке потребе ако хоћемо да нам је свима добро. Како би на прилику живели сиромашни људи да није богатира за које раде, те тако себи новца зараде; а богатири не би опет имали оне угодности, да сиромашнијих људи није; да није људи, који раде око каве, пиринча, шећера и теја, ми не би смо имали тих ствари, али ни они не би имали заслуге. Да Европа нешто на један пут престане од шиљања своје ствари у стране земље, то не би фабрике и радионице имале посла, а тиме би се узео хлеб стотинама хиљада сиромашних раденика.

О свима деловима света већ сам вам толико казао, да ће о њима по нешто, бар у опште, знати; само о Европи вам мало казах, а она долази у најстарије делове света; и што је наука и вештина у свему свету, свега је тога у њој једној. Њене су државе већином једна другој равне у просвети, и са образованости своје и владају над осталим деловима света. Ви видите како европске обале кривудају и тамо и

амо, те чине толико залива и главина, да им се готово незна ни броја, а то и јесте главни темељ европској трговини, што ћете и сами знати из онога, што сам вам о томе говорио.

Сад ћу да вам побројим редом европске државе, и то ћу почети озго на северу Скандинавском. У њу долазе три краљевине: Шведска, Норвешта и Данска. Погледајте овамо на истоку грдну руску царевину, која се шири од севера к југу, и допире далеко у Азију. За њом долазе јужне земље. Румунија, Турска, Грчка и Италија, после краљевине Шпањолска, Португалска и царевина Француска; на западу Белгија и Холандска, а према Француској острво великобританско, које хвата три краљевине: Енглеску, Шотску и Ирску. За велику Британију се слободно може рећи, да је царица светске трговине. У средини Европе лежи Немачка, у коју долазе много веће и мање државе. Ту је царевина аустријска, и краљевине пруска, саксоска, баварска и виртембершка и још многа мала херцогства са кнежевинама. Некада се у Немачку бројала и данашња република, слободна Швајцарска.

Све сам вам државе изређао, само вам још две не споменух, које су нам срцу понајближе, јер њима живе народ, у чијим жилама тече наша крв, крв српска. Ту мислим вашу милу отачину, кнежевину српску, и сестру њену јуначку

Црну Гору. Ево погледајте на земљовиду, ово је наша домовина, од севера и запада се наслања на аустријску царевину, на истоку јој кнежевина Румунија, а на југу царевина Турска. Веће су реке њене; Дунав, Сава, Морава и Дрина, а горе: Копаоник, Плоча и Ртањ.

У Србији има милион и 100 хиљада душа. Осим тога у Црној Гори има 100 хиљада опет чиста Србина. Али немојте да мислите да су у том милиону и стотини хиљада сви Срби, што их је на свету. Боже сачувај! и осим нас и народа у Црној Гори има људи, који се диче лепим именом српским, који потоком крви пролеваху за брст частни и слободу златну, који са истим поносом као и ми певају славу силног цара Душана, дивнога тића Милоша Обилића и народног јунака Краљевића Марка; па кад се расете, а они у сузама спомињу несрећно Косово и проклињу издајцу Вука Бранковића.

Па где су ти људи, та једнокрвна браћа наша?

Погледајте овамо на земљовид. Ово је турска царевина, и у њој су ове земље: Стара Србија, Албанија, Босна Херцеговина. У њима живи 900 хиљада Срба. Сад погледајте на аустријску царевину, у којој су и ове земље: српска војводина, и сремско-банатска граница, бановина и хрватско-славонска граница, Далмација, Приморје и Мађарска. Ту опет живе 2 милиона Срба. Кад то све скупите: у српској кнежевини

1.000.000, у Црној Гори 100.000, у турској царевини 900.000, и у аустријско царевини 2.000.000, онда видите да је свега Срба на свету 4 милиона душа.

Срби нису увек били тако растурени. Било је доба и они бише у једној држави, под једном круном, имајући свога и рођеног владоца од чисте крви српске. Света лоза Неманића владала је Србијом 200 година, а од те лозе био је и најславнији српски владалац Стеван Душан, силни цар српски. Престолница његова био је Призрен-град. Томе је сада нешто јаче од 500 година. Онда је српска држава била силна и славна, и друге државе поштоваху је са силе и славе њене. Али несрећа српска хтеде и Душан умре на пречац у околу своје војске управо онда, кад је пошао био на Цариград да га освоји. Иза себе остави још млада сина Уроша, кога његов кум, краљ Вукашин, убије, начинивши се на силу српским владоцем. Остале војводе не хтедоше га признати, него поче сваки на своју страну вући и отимати, док се најпоследње кад Вукашин противу Турака погибе, на престолу српском не утврди војвода Лазар Гребљановић под именом кнез Лазар. Под овим владоцем била је 1389. г. кобна она битка на Косову између Срба и Турака, кад Срби изгубише царевину своју. Онда је соко Милош Обиљић са два своја побратима: Миланом Топли-

цом и Иваном Косанчићем отишао у турски око и убио турског цара Мурата; па онда је на јад српски и провлети Вук Бранковић издао Турцима таста и цара свога, а с њиме и цео народ српски, одведавши из боја 12 хиљада љутих оклопника.

Од то доба све се више и више ломила српска самосталност, а Турци све више силили, док на послетку Србија не допаде љутог ропства, јадан народ српски поче остављати мили свој завичај и селит се у аустријску царевину, не би ли спасао још худи живот свој; јер све друго што је имао, то је сахранио на Косову.

Сви знамо драга децо, да нас јарко сунце у подне најсјајније обасја својим зрацима, али после тога на брзо се угаси у таме мркле ноћи; видели сте и цветак како увене и усахне, пошто би најдивније расцветао — па тако би и са славом српском, која беше под Душаном заблистала, како до онда још никада. Али као што се сунце јутром опет роди и после још дивније засија, и као што увели цветак о пролећу на ново кореня ухвати и још се дивније развије: тако ће, уздајмо се у Бога, и слава српска опет заблистати, како беше заблистала под царем Душаном. Србин ни у ропству не беше мртав; живот се у њему беше притајо. Сада се тај живот пренуо, јер га огрејаше млади зраци нове среће српске. Нека је слоге и љубави међу нами, а Бог ће дати, те ће нам и данак славе забелити и срећа наша опет најдивније процветати.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Р19СрII 840.1

Цена 2 грош. чар.